

Dr. W. Aalders/dr. H. Klink

Bij het nieuwe jaar

“Gij zult mijn getuigen zijn...”

Lukas 24: 47

W*We zijn de drempel van het jaar 2013 overgegaan. Wat het jaar ons zal brengen is niet duidelijk – veel is onzeker, op economisch, op politiek gebied. Wat zal er gebeuren in Syrië en in Iran? Hoe zal het in Nederland zijn, waar de invloed van het christelijke geloof meer en meer opzettelijk wordt gemarginaliseerd en veel mensen allergisch reageren op alles wat lijkt op christendom? Om ons bij die vragen te oriënteren op de Bijbel, zocht ik in de gesprekken die ik ooit had met dr. Aalders naar een geschikt fragment. Ik vond het volgende over Lukas 24, dat ik graag aan de lezers doorgeef:*

“Gij nu” zegt Christus, “zijt mijn getuigen”. Dat klinkt voor de discipelen als een kanonschot: jullie zijn degenen, door wie het zich gaat voltrekken. Jezus’ opdracht is over de discipelen heen gericht tot heel zijn gemeente. Daarom is de opdracht altijd actueel. Maar evenals toen voor de discipelen, geldt voor ons nog steeds dat je iets gezien moet hebben van Christus’ heerlijkheid. Pas dan ben je tot ‘getuigen’ in staat. Want getuigen vergt ontzaglijk veel moed. Zo was het in de vroege kerk. Een vrouw als Perpetua moest het toch maar volhouden, in de arena, terwijl haar vader op haar aandrang om het geloof te verloochenen. Wie brengt dat op? Dat is menselijkerwijs niet mogelijk, als je niet iets van Jezus’ heerlijkheid hebt gezien.

Lukas is de zedingsman die de Kerk zet op het spoor van de wereldmissie. De vragen die zich toen aan de discipelen en de eerste volgelingen voordeden, waren ontzagwekkend groot. Wat lag er allemaal niet vóór hen! Juist daarom is het zo belangrijk dat deze passage naadloos aansluit bij Mattheus 28, waar Christus zijn heerlijkheid laat zien. Dat verklaart waarom er staat: *zij keerden terug naar Jeruzalem met grote blijdschap*. Daarin zit de blijdschap van de inwijding, die ze hebben meegemaakt.

Om die reden zijn ook de woorden dat ze *voortdurend God loven* zo belangrijk. God was zo dichtbij gekomen, zijn aanwezigheid heeft hen volledig in beslag genomen. God zelf is voor hen een realiteit geworden zoals wij ons in deze geseculariseerde tijd niet meer kunnen voorstellen. Ons leven is vaak kleingeestig. Onze zorgen en angsten hebben meestal te maken met onbenvullige dingen. Wij missen de hoge ruimte van de Heilige Geest, zoals je deze nog wel aantreft op de schilderijen van ondermeer Rembrandt. Je treft het aan op het schilderij van de gelukkige

Inhoud

Meditatie

Dr. W. Aalders/dr. H. Klink

1

In memoriam ds. J.K.

Vlasblom (1946 – 2012)

Drs. L.J. Geluk, Rotterdam

2

Wat is een volkskerk (IV)

Dr. H. Klink, Hoornaar

4

H.F. Kohlbrugge en J.H.

Gunning jr. over Réveil en

heiliging (I)

Dr. B.J. Spruyt, Gouda

7

Een woord van R. Plus

Het christendom heeft het kruis niet uitgevonden, maar de moed om het te dragen.

Simeon, die Jezus in de armen neemt en God looft, vanwege de vervulling van Gods beloften. Ook daar was sprake van het grootse dat men zich opgenomen wist in de realiteit van het heil, de eindtijd die al is ingegaan (*realised eschatology*). Evenals bij de discipelen op het Pinksterfeest speelde dit zich af in de tempel. Ook toen klonk de lofzang. Dat was een vóór-Pinksteren. Dan ben je opgenomen in een volkomen ander verband dan het chaotische van de geschiedenis, waarvan je zegt: wat een *rubbish* is dat hier. Dan ben je als het ware in het raadsplan van God opgenomen. Dat betekent het wanneer Paulus zegt dat je als gelovige "in Christus" bent. Je bent in het heilsplan opgenomen. Dat is een heel cruciaal punt. Met dit ingewijd-zijn trokken de discipelen rond en kwamen ze bijvoorbeeld in Efeze, waar vanuit deze kracht, die zij met zich omdragen, een gemeente ontstaat.

Opvallend is dat Lukas in dat verband vertelt over Apollos (Handelingen 19). Dat is niet voor niets. Apollos kan op een prachtige manier het Oude Testament uitleggen. Hij ziet veel, maar de ervaring van Lukas 24 kent hij niet. Dan vertellen de discipelen dat er een

nieuwe bedeling is, waarin sprake is van een kracht die te vergelijken is met vuur, het vuur van de Heilige Geest. Daardoor kunnen zij een boodschap brengen die alle krantenberichten, toekomstideeën, futurologie en sociologie en wat niet al, ver te boven gaat. Wat die boodschap teweeg brengt! Daar kan geen medische wetenschap tegenop. Dat kan geen chemische kunde voor elkaar krijgen. Het is de manifestatie van het Koninkrijk der hemelen. Johannes de Doper kondigde het al aan: *Hij zal u dopen met de Heilige Geest en met vuur, om de dorsvloer te zuiveren en het graan in de schuur te verzamelen, maar het kaf te verbranden.* (Lukas 3 vers 16, 17). Daardoor zal eens op aarde grote schoonmaak worden gehouden. Er zijn heel wat dingen die erdoor zullen verbranden. Wat van hout en stoppels is, zal erdoor vergaan, gewoonweg omdat het oordeel er over gaat. Boeken waarin ideeën en ideologieën verkondigd worden die niet deugen, films en programma's waarin dingen voor ogen gesteld worden, die wanstaltig zijn enz. enz. Veel zal door dit vuur worden gelouterd. De gemeente roept dan: "Eindelijk!"

In memoriam ds. J.K. Vlasblom (1946 – 2012)

Op 12 december jl. overleed tot ons verdriet onze zeer gewaardeerde broeder ds. J.K. Vlasblom. De begrafenis vond plaats op dinsdag 18 december in Nunspeet. In de dienst die daaraan voorafging en die geleid werd door ds. B. van 't Veld uit Vaassen, sprak ds. L.J. Geluk namens de vriendenkring enkele woorden. Graag nemen we de toespraak van ds. Geluk op in *Ecclesia* en stemmen we in met de dankbaarheid die daarin doorklinkt voor het werk dat ds. Vlasblom jarenlang voor de stichting 'Vrienden van dr. H.F. Kohl-

brugge' heeft gedaan. God zegene mevrouw Vlasblom en de verdere familie-en vriendenkring.

Red.

Mevrouw Vlasblom, beste Pieternel, mevrouw Bennink, leden van de familie Vlasblom, vrienden, bekenden, u allen die hier aanwezig bent,

Wij zijn hier in de kerk van Nunspeet samen voor een droef gebeuren: de herdenkings-, dank- en rouwdienst omdat dominee Johan Karel Vlasblom op de leeftijd van 66 jaar is overleden.

Mevrouw Vlasblom heeft mij gevraagd enkele woorden te spreken namens het bestuur van de Stichting 'Vrienden van Dr. H.F. Kohlbrugge' en de redactie van 'Ecclesia', het blad dat door de stichting wordt uitgegeven en thans in zijn 103^e jaargang is.

Zowel van het stichtingsbestuur als van de redactie maakte ds. Vlasblom deel uit.

Het verzoek hier een enkel woord te spreken, enkele herinneringen op te halen, riep bij mij de vraag op waar en wanneer ds. Vlasblom en ik elkaar voor het eerst hebben ontmoet.

Dat was niet in Hoornaar.

Dat had gekund, want zowel voor ds. Vlasblom als

Colofon

Ecclesia, voorheen 'Kerkblaadje', is een uitgave van de Stichting Vrienden van Dr. H.F. Kohlbrugge en verschijnt zaterdags om de veertien dagen.

Redactie: Drs. M. den Admirant, Drs. L.J. Geluk, Ds. J.K. Vlasblom, Mw G.M. van Ommen-Middelkoop

Eindredactie: Dr. H. Klink

Vaste medewerkers:

Dr. J.G. Barnhoorn, Dr. R. Fernhout, Drs. H.J. Lam en Dr. M. Verduin.

Redactieadres: Dorpsweg 11, 4223 NA Hoornaar, tel. 0183-581321

Internet-adres: www.ecclesianet.nl

Abonnementsprijs: € 26,50 per jaar

Adreswijziging en abonnementen: gm.v.ommen@kpnplanet.nl

Administratie: Baron Bentinckstraat 51, 7731 EK Ommen

tel. 0529 456729, Postbankrekeningnr. 88 71 47

Adm. Ecclesia/Kerkblaadje te Ommen of

Bankrekeningnr. 34.89.69.619 t.n.v.

St. Vrienden van Kohlbrugge te Ommen

Druk: drukkerij Ridderprint, Ridderkerk

voor mij was Hoornaar een bijzondere plaats.

Het was voor ons beiden de eerste gemeente.

Daar begon voor ds. Vlasblom in 1973 zijn kerkelijke loopbaan.

Met zekerheid weet ik het niet meer, maar waarschijnlijk is de eerste ontmoeting eind 1985 geweest, op een bruiloft, de bruiloft van Meta Kruithof, een oud-catechisant in Zwolle, en Bert Lammers, die nu predikant in Giessen-Oudekerk is.

Ik mocht niet alleen hun huwelijk inzegenen, maar ook samen met mijn vrouw deelnemen aan het diner.

Onder de bruiloftsgasten waren ook ds. en mevrouw Vlasblom.

Hoe dit ook precies mag zijn, later in de jaren tachtig van de vorige eeuw en daarna zijn er vele contacten geweest.

Dikwijls mochten mijn vrouw en ik samen, en later ook met onze kinderen in de grote pastorie van Ommen te gast zijn.

Met een dankbaar gevoel denken wij aan die logeerpartijen terug.

Ommen – de plaatsnaam werd al genoemd.

Daar was sinds 1946 ds. D. van Heijst aan de Hervormde gemeente verbonden en in 1983 kreeg hij als collega ds. Vlasblom naast zich, die daar vanuit Sint Johannesga-Delfstrahuisen beroepen was.

Hij en ds. Van Heijst waren daar als leerlingen van Kohlbrugge een van geest werkzaam.

In 1980 werd rond het 'Kerkblaadje', dat vele jaren onder de redactie van ds. Van Heijst had gestaan, een *stichting* in het leven geroepen.

Ds. Van Heijst en dr. W. Aalders, die inmiddels nauw bij het 'Kerkblaadje' (later 'Ecclesia') betrokken waren, wilden daaraan een vastere basis, een vastere structuur geven.

Het lag voor de hand dat ook ds. Vlasblom bestuurslid van deze nieuwe stichting zou worden.

En eveneens lid van de redactie.

In beide functies bleef hij tot zijn overlijden actief.

Ontroerend is het te bedenken dat wij hem in deze kring niet meer zullen ontmoeten.

Na een aanvankelijk en hoopvol herstel van de ziekte die hem in april had getroffen, kon hij de vergadering van de stichting die op 21 november jl. in Utrecht werd gehouden, weer bijwonen.

Hij zei toen dat hij zich goed voelde, maar enkele dagen nadien bleek bij een controle in het UMC dat zijn toestand hard was achteruit gegaan.

En nog weer enkele dagen later deelden de artsen aan hem en zijn vrouw mee dat zij met de rug tegen de muur stonden.

Zij wisten beiden dat het nu snel naar een afscheid zou gaan.

Graag gaf hij zijn medewerking en bijdragen aan 'Ecclesia' en het lag in zijn bedoeling dat in toenemende mate te doen nu zijn emeritaat was ingegaan.

Want het was zijn lust en zijn leven te onderzoeken, te studeren.

Op de vergaderingen van de redactie en de stichting was hij trouw aanwezig.

Nooit voerde hij daar lange tijd het woord.

Hij behoorde tot het slag mensen waarvan men zegt: stille wateren, diepe gronden. Wanneer hij het woord kreeg, wanneer hem om zijn visie werd gevraagd, kwam hij met zijn weloverwogen, goed doordachte mening.

Tekenend voor hem was ook de nauwkeurigheid waarmee hij steeds te werk ging, zowel in zijn geschreven bijdragen als in zijn gesproken woord.

Die nauwkeurigheid blijkt ook uit zijn studie over Kohlbrugge en Matthijs Westendorp, die resulteerde in de twee delen die hij in 2005 resp. 2006 publiceerde onder de titel 'Kohlbrugge en Westendorp – een levenslange vriendschap'.

Deze publicaties waren uitgaven van de 'Vereeniging tot Uitgave van Gereformeerde geschriften', waarvan ds. Vlasblom vele jaren lang een toegewijd en uiterst accuraat secretaris is geweest.

Wij hadden gehoopt hem nog lang in ons midden te hebben en van zijn waardevolle inzet te kunnen profiteren.

De Heere heeft anders beslist: Hij heeft hem naar Huis geroepen.

Wij zullen zijn karakteristieke stem niet meer horen.

Wij zullen zijn gewaardeerde mening, zijn wijze visie, zijn bijdragen aan 'Ecclesia' en aan de jaarlijkse conferentie van de vrienden van Kohlbrugge missen.

Geen kansel zal hij meer bestijgen om het door hem hoog geschatte Woord van God te dienen.

Wij zullen hem niet meer ontmoeten thuis of op enige samenkomst.

Hij zal op vele plaatsen gemist worden.

Maar allermeeest zal hij gemist worden in zijn mooie woning in Nunspeet, waarvan hij minder dan twee jaren heeft kunnen genieten, waar hij het einde van zijn ziekteproces heeft doorworsteld. Groot is het verdriet van ons allen, in het bijzonder van mevrouw Vlasblom.

Wij danken de Heere voor al hetgeen hij in onze

broeder heeft gegeven, voor hetgeen hij voor de genoemde en andere verbanden heeft mogen betekenen en wensen mevrouw Vlasblom toe dat zij ervaren mag dat, naar een woord van Calvijn, niets machtiger troost dan de zekerheid midden in de ellende door de liefde van God omgeven te zijn.

Moge zij in al haar droefheid de kracht van Christus ervaren.

In Hem immers zijn de gelovigen hier, in lijden en strijd, en dáár in de heerlijkheid en vreugde, verbonden, zoals het klinkt in het kerklied: "In haar drie-enige

Here nog in haar aardse strijd, blijft zij met hen verkeren die ruste werd bereid."

Op deze belijdenis volgt de bede: "Geef dat in uw genade, o Heer, ook eenmaal wij, langs uwe lichte paden, gaan tot der zaal'gen rei."

We bidden mevrouw Vlasblom toe dat zij uit die zekerheid en verwachting de kracht mag putten om haar levensweg te gaan, tot zegen van anderen, zoals ze dat jarenlang samen met haar man geweest is.

L.J. Geluk, Rotterdam

Wat is een volkskerk (IV)

In het vorige artikel over de volkskerk heb ik ruime aandacht besteed aan Abraham Kuyper. Zijn optreden in de kerkelijke situatie van de 19^e eeuw heeft het ontstaan van de Gereformeerde Kerken tot gevolg gehad (1886). Kuyper opteerde voor een vrije kerk in een vrij land. Daarmee nam hij radicaal en principieel afstand van de volkskerk, een kerktipe dat hij meer dan eens beschimpte. Het is opmerkelijk en het verdient vermelding dat zijn grote tegenspeler in Amsterdam ten tijde van de Doleantie dr. G.J. Vos was, een geestverwant van Groen van Prinsterer.

Kuyper leefde tot 1920. De Gereformeerde Kerken vormden bij zijn sterven een bastion van orthodoxie. Ze recruteerden hun predikanten onder meer uit de eigen universiteit in Amsterdam, de Vrije Universiteit. Kuyper heeft het niet meegemaakt dat in 1927 de eerste haarscheuren in dit bastion zichtbaar werden. Dat was met de kwestie Geelkerken, waarin het ging over de vraag of de slang uit het paradijsverhaal werkelijk gesproken had. Voor velen was dit een halszaak omdat de inspiratie van de Schrift ermee gemoeid was. Dat gold ondermeer de jonge hoogleraar Berkouwer. Een veel ernstiger crisis deed zich voor in de Tweede Wereldoorlog. In 1944 kwam het tot een scheuring. De Vrijgemaakte Kerk werd gesticht. Men was het niet eens geworden over de vraag of de kinderen van gelovige ouders gedoopt werden op grond van de veronderstelling dat zij wedergeboren waren, of op grond van de onvoorwaardelijke belofte van God. De strijd die voorafging aan de kerkscheuring kwam op een uiterst ongelukkig moment, midden in de oorlog. Hoe kon het zijn dat kwesties als deze toen uitgevochten werden, terwijl de wereld in brand stond?

Hoe dan ook: in diezelfde tijd moesten ook de theologen van de Gereformeerde Kerken zich wel met andere dingen bezig houden. Het was oorlog geworden en van over de grens diende zich de theologie

aan van Karl Barth, die in Duitsland het gezicht was geworden van het protestantse kerkelijke verzet tegen Hitler. Barth maakte al vanaf 1920 furore in de kerkelijke wereld. Het was vooral de reeds genoemde Berkouwer die zich al in de jaren dertig bezig had gehouden met het opkomend barthianisme. In de jaren vijftig en zestig veranderde zijn aanvankelijke afwijzende houding volkomen. Meer en meer kwam hij op het spoor van Barth. De invloed daarvan was groot omdat hij aan de VU een heel gerenommeerde plaats innam en gezien werd als 'de kampioen van de orthodoxie'. In hervormde kringen was Barth al ver voor de oorlog niet alleen een geziene maar ook bewonderde figuur.

De setting van de theologie van Barth – de betekenis van Erik Peterson

Karl Barth brak door in 1922 met commentaar op de Romeinenbrief. Hij kreeg er zo'n naamsbekendheid door dat hij kort na het verschijnen ervan de aanbieding kreeg om in Göttingen hoogleraar te worden. Zijn boek was van enorme betekenis. Het sloot aan bij het levensgevoel van velen. De Eerste Wereldoorlog was niet minder dan een aardschok voor de westerse wereld. De bommen die insloegen in de loopgraven in Noord-Frankrijk waar de soldaten zich verschanst hadden, vernielden niet alleen in de letterlijke maar ook in figuurlijke zin een oude wereld.¹ Ze maakten een einde aan het vooruitgangsoptimisme dat voor de oorlog ook uitgedragen werd door de toonaangevende liberale theologen in Duitsland. In de jaren na de wereldoorlog stond de westerse wereld mentaal voor een afgrond. Een compleet nieuwe oriëntatie was nodig. Ook in de theologie. Als weinig anderen heeft Karl Barth dat gevoeld en heeft hij uitgezien naar een antwoord op de vragen waarvoor de tijd van toen de kerk stelde. Voldeed de oude theologie nog? Duidelijk was dat de oude liberale theologie te zelfbewust was geweest, zich

teveel vereenzelvigd had met de bestaande politieke orde. Christendom was cultuurchristendom geworden, waardoor de kerk meegezogen dreigde te worden in de ondergang van het Europa van weleer. Vragen rezen als: betekende de oorlog niet een volstrekt 'neen' van God tegen deze oude wereld?

Al tijdens de oorlog had Barth gezocht naar een antwoord in de brief aan de Romeinen en schreef hij zijn 'eerste Römerbrief'. In 1922 schreef hij opnieuw een commentaar. Van beslissende betekenis daarop was de kennismaking met de geschriften van Sören Kierkegaard. Barth werd aangesproken door iets wat Kierkegaard in zijn filosofische geschriften sterk naar voren had gebracht: het oneindige onderscheid tussen de mens en God. Op zijn eigen wijze voortbordurend op motieven in Kierkegaards oeuvre onderstreepte Barth dat de openbaring van Christus als de Redder der mensheid niet in het verlengde van ons denken ligt. Genade is een soevereine daad van God, waarbij allereerst een 'neen' uitgesproken wordt over al het menselijke doen. Barth koppelde deze noties aan de boodschap van Paulus en droeg ze met grote kracht uit. Het bood hem gelegenheid om met gezag van de apostel een 'neen' uit te spreken over alles wat naar cultuurchristendom riekte, over het vooruitgangsoptimisme van de 19^e eeuw en vooral ook over de liberale theologie. En dat alles vanuit het centrale punt van Gods 'gans anders-zijn'. Want ook in Christus wordt dit 'gans anders-zijn' niet opgeheven. Integendeel. Christus is weliswaar op deze wereld gekomen, maar als de 'Gans Andere'. Hij raakte de aardse werkelijkheid weliswaar in de incarnatie, maar Hij vormde tegelijk de kritische grens van deze aardse werkelijkheid. Het aardse brak op Hem stuk, het kwam allereerst onder het oordeel. En deze kritische grens is zo eigen aan Christus' persoon dat hij in de theologie nooit mag worden opgeheven, ook niet als er van genade wordt gesproken. Genade is een scheppingsdaad van God en ligt niet in het verlengde van de aardse werkelijkheid. Christus is en blijft de absolute paradox, d.w.z. Hij is als de Gans Andere nooit inpasbaar in deze wereld, maar blijft er kritisch tegenover staan.

Deze tonen sloten aan bij het levensbesef van na de Eerste Wereldoorlog. In de grote onzekerheid waarin men zich bevond, bood Barth een volstrekt nieuw uitgangspunt, dat bovendien in lijn leek te zijn met de reformatorische theologie. Geen wonder dat hij in grote delen van Duitsland bewonderd werd, zoals dat ook in Nederland het geval was.

Later zou Barth, terugkijkend op deze periode in zijn leven zeggen 'Well roared lion'.

Ondanks de waardering die Barth ten deel viel door de jongere generatie, waren er ook die kritische vragen stelden, juist met het oog op de kerk. Ze werden ondermeer onder woorden gebracht door een jonge theoloog, die in Göttingen, waar Barth in 1921 hoogleraar werd, doceerde: Erik Peterson (1890 -1960).² Barth heeft hem als weinig anderen weten te waarderen, ondanks de kritiek die hij van meet af aan op hem had. Het valt te betreuren dat er in de literatuur over Barth voor zover ik weet doorgaans weinig aandacht aan hem besteed wordt. Peterson begreep evenals Barth heel goed wat er in zijn tijd omging, vooral op kerkelijk gebied. Meer dan anderen vroeg hij naar de *kerkelijke* consequenties van Barths antwoord op de vragen van zijn tijd.

Peterson bracht de situatie waarin de kerk na de Eerste Wereldoorlog gekomen was ter sprake in een briefwisseling met de grote kerk-en dogmenhistoricus Adolf von Harnack (1851 -1930), één van de toonaangevende liberale theologen van rond de eeuwwisseling. De vragen die Peterson stelde, hingen samen met de verandering van de positie van de kerk in het Duitse staatsbestel. Na de oorlog moest het eeuwenlange keizerschap plaatsmaken voor een democratische eenheidsstaat. De grote vraag was hoe de positie van de kerk daarin was? De band met de staat, voor zover die nog bestond, werd definitief losgemaakt.³ Daarmee was de kerk volgens Peterson in een situatie gekomen waar zij gezien werd als een denominatie, een willekeurige religieuze groepering, een vereniging of een religieus verband. De vraag was welk gezag zij in die constellatie nog kon laten gelden?

Peterson had uitgesproken gedachten over wat tot het wezen van de kerk behoorde. Een van de kenmerken van de kerk was dat zij met apostolisch gezag spreekt. Alleen een kerk die zich bewust is met apostolisch gezag te spreken, kan een dogma, een officieel leerstuk formuleren. Zij draagt het dogma ook uit. Het protestantisme was zich daar lange tijd van bewust geweest. Luther had weliswaar met Rome gebroken, maar bleef zich beroepen op de oud-christelijke dogma's. Toch was de eigenlijke gezagsinstantie voor het protestantisme niet meer de kerk, maar de Schrift. In het uitdragen van de boodschap van de Schrift werd de protestantse kerk aanvankelijk gesteund door de overheid. Daardoor had haar spreken een officieel en openbaar karakter en sprak de kerk met gezag. Na de Eerste Wereldoorlog, toen de band met de overheid definitief was weggefallen, was de vraag acuut geworden, welke weg de kerk moest inslaan om met

eenzelfde gezag te kunnen spreken.

Zoals gezegd: volgens Peterson was er in het oude protestantisme nog een besef dat men wat dogma betreft, aanleunde tegen de kerk van Rome en van een behoefte om het Evangelie in de openbaarheid te brengen. Binnen het oude protestantisme was er een ontwikkeling geweest van drie 'stromingen'. De eerste was die van het kerkelijk *rationalisme* – de boodschap van de kerk kon redelijk worden onderbouwd en worden uitgedragen. Een tweede stroming was die van het *piëtisme*. Daarin werd nadruk gelegd op de beleving van het geloof. Een derde stroming was die van de *dadendrang* – het uitdragen van de boodschap door middel van een manifestatie van de liefde van Christus. Volgens Peterson waren deze stromingen los van elkaar komen te staan doordat in het protestantisme een centrum ontbrak – de kerk als eigenstandige, publieke grootheid, die gegrond is op het apostolische getuigenis en een dogma kent. Zo was de situatie in het Duitse Rijk in de 17^e en 18^e eeuw, toen de kerk nog min of meer bevoorrecht werd en een officiële, openbare positie innam. Nog moeilijker werd de situatie nu in de 20^e eeuw de band met de overheid helemaal werd doorgeknipt. Waaraan kon de kerk nu nog haar gezag ontleen?

Twee wegen dienden zich aan.

Aan de ene kant de weg die gewezen werd door Otto Dibelius, die de situatie waarin de protestantse kerk gekomen was, positief duidde. Nu er geen sprake meer was van een band met de overheid moest de kerk zich verzelfstandigen en presbyteriaal-synodaal gestructureerd worden. Juist daardoor kon zij ongehinderd het Evangelie uitdragen. De twintigste eeuw zou de eeuw worden van de kerk. Zij zou met haar getuigenis en dadendrang naar voren moeten treden en zich zo als het ware 'waar moeten maken'. Het was de kerkelijke weg, de weg van de reorganisatie en van een getuigend en praktisch christendom. Dat dit getuigenis samenhang met het verlossende werk van Christus nam Dibelius bijna als vanzelfsprekend aan. De vraag naar de verhouding van dogma en kerk, stelde hij zich nauwelijks.

Een andere weg wees Karl Barth. In de jaren twintig zette hij zich als hoogleraar tot het schrijven van een dogmatiek. Daarover stelde Peterson enkele kritische vragen: waarop berustte het gezag van Karl Barth? Hij was hoogleraar en predikant. Maar is een 'willekeurige' predikant of hoogleraar 'bevoegd' een dogmatiek te schrijven, een dogma te poneren? Of is het schrijven van een dogma – wil dat gezag hebben – een kerkelijke aangelegenheid? En waar is de kerk bij Karl Barth?

Dat Peterson een gevoelige snaar raakte, blijkt wel uit het feit dat Barth bij het schrijven van zijn dogma-

tiëk in de jaren twintig voortdurend voor de vraag stond waar hij met het schrijven van zijn dogmatiek moest 'inzetten'. Eenvoudig gezegd: moest hij wat de christelijke boodschap betreft met de deur in huis vallen en deze boudweg poneren? Dit laatste lag voor de hand gezien zijn uitgangspunt, zoals hij dat verwoordde in zijn uitleg van de brief aan de Romeinen. Het Evangelie raakt de wereld, maar kritisch. Als dat zo is, mocht hij niet veronderstellen dat er een punt is waarin hij het Evangelie aannemelijk kan maken bij de mens. Maar hoe moest hij dan het Evangelie verantwoorden, publiek maken? Hier ligt de kern van Petersons vraag aan Barth. Waar ligt de basis van zijn theologie? Hoe kon Barth verantwoorden dat hij zomaar met een dogmatiek, een christelijke geloofsleer naar buiten trad? Was een dogmatiek alleen maar persoonlijk getuigenis van een hoogleraar of behelst een poneren en een uitleg van een dogma meer? Vraagt het dogma niet om een kerk?

De vragen die Peterson stelde, troffen Barths manier van theologiseren in het hart. Barth is zich daarvan wel bewust geweest, meer m.i. dan doorgaans beseft wordt. Dat blijkt uit het feit dat Barth in de jaren dertig het schrijven van zijn dogmatiek opnieuw ter hand nam en deze 'kerkelijke' dogmatiek is gaan noemen. De vraag die Peterson hem stelde was: namens welke kerk spreekt u?, ofwel: welk (leer)gezag kunt u laten gelden? Barth antwoordde zich door te wijzen op de Schrift en op Christus, die het centrum is van de Schrift. Barth hield vast aan wat hij in zijn uitleg van de Romeinenbrief in 1922 met veel furore naar voren had gebracht, dat er geen weg van de mens uit naar God bestaat, maar onderstreepte meer dan vroeger dat God in Christus tot de mens komt en de band met God mogelijk maakt. Tegelijkertijd maakte hij duidelijk dat *daarin* het kerkelijke spreken bestond, dat de kerk getuigt dat God zich in zijn openbaring tot de wereld richt. Daardoor kon hij de exclusieve benadering die hij in zijn theologie gekozen had, waarin er geen weg van de wereld toe naar God mogelijk is, voor zijn gevoel kerkelijk vastleggen en dogmatisch uitbouwen en was hij 'veilig' voor de kritiek van Peterson.

Uit een volgend artikel zal echter blijken dat dit laatste niet het geval was en dat de kritische vragen aan Barths adres relevant bleven. Want Barth's theologie mondde uiteindelijk uit in een ecclesiologie (een leer over de kerk), die ver afstond van die van Luther en Calvijn. Zij bracht hem er uiteindelijk toe de volkskerk principieel af te wijzen en de kinderdoop af te keuren.

H. Klink, Hoornaar

Noten

- 1 Zie daarvoor het prachtige boek 'Im Westen nichts neues' van Erich Maria Remarque (1928), dat in het Nederlands verscheen onder de titel 'Van het Westelijk front geen nieuws'.
- 2 Peterson ging uiteindelijk over tot de Rooms-katholieke kerk, maar zijn betrokkenheid op de ontwikkelingen in de protestantse kerk bleef groot. Peterson verhuisde naar Rome, waar hij moeilijk aansluiting vond. Terecht merkte Martin Hengel ooit

op: "Men heeft hem in Rome slecht behandeld." De geschriften van Peterson zijn de moeite waard. Ze worden als verzameld werk uitgegeven door *Echter Verlag* onder redactie van Barbara Nichtweiss.

- 3 In Pruisen had Otto von Bismarck als rijkskanselier tot voor kort het protestantisme proberen te bevoorrechten in de *Kulturkampf*, die gericht was tegen het Rooms-katholicisme.

H.F. Kohlbrugge en J.H. Gunning jr. over Réveil en heiliging (I)

Over dr. H. F. Kohlbrugge en Abraham Kuiper, over Kohlbrugge en Isaïc da Costa, of over Kohlbrugge en Willem de Clercq laten zich studies schrijven, en dat is ook gebeurd. Zij hebben elkaar gekend, veelvuldig contact gehad en de ontwikkeling van hun relatie, met alle vriendschap en conflicten, laat zich gedetailleerd vastleggen. Bij Kohlbrugge en J. H. Gunning jr., een van de vaders van de zogenoemde ethisch-irenische theologie, ligt dat anders. Kohlbrugge (1803-1875) en Gunning (1829-1905) waren geen leeftijdgenoten, ze scheidden een generatie, en hebben geen contacten onderhouden, elkaar niet ontmoet, elkaar geen brieven geschreven, niet gereageerd op elkaars publicaties. Bovendien lijken zij, zeker op het eerste gezicht, grondig van elkaar te verschillen.

Kohlbrugge was de eenzame dominee, de man van het ene aambeeld van de rechtvaardiging en heiliging van de goddeloze, een man voor wie in Nederland geen vaarwater was en die pas in 1846, 43 jaar oud, in Elberfeld in het Wuppertal een schaapskudde vond waarover hij als herder werd aangesteld. Hij preekte, schreef preken, en een enkele theologische verhandeling. Gunning was ook predikant, maar werd hoogleraar, schreef niet alleen over zonde en genade en het kruis van de Verlosser, maar ook over Dante, Spinoza en Goethe, verkeerde in de welgestelde kringen van de Nederlandse burgerij en mocht zelfs de adel aan haar roeping herinneren in een salon die door Haagse aristocraten en leden van het koninklijk huis werd bezocht. Kohlbrugge en Gunning leefden in andere tijden en werelden.

Maar toch is een vergelijking niet zinloos. Er is één centraal punt van aanraking en overeenkomst waarop, bij mijn beste weten, nog niet eerder is gewezen. Op het punt van de heiliging – voor Kohlbrugge toch geen marginale kwestie – hebben zij op een verrassend eenstemmige wijze gesproken. Een christen wordt niet heilig door zichzelf op zijn heiligingskruken voort te slepen, maar is in Christus volkomen heilig, zo leerde Kohlbrugge. Dat standpunt verwoordde

Gunning ook. En zoals Kohlbrugge met zijn preken en brieven over de heiliging de opvattingen van Da Costa en de meeste representanten van het Réveil bekritiseerde, zo richtte ook Gunning zich tegen een vroomheid zoals die in Réveilkringen werd gepraktiseerd. Hij gaf zijn mening in een brochure gericht tegen de 'revivals' die in de kringen van het Réveil grote invloed hadden, en in een publicatie waarin hij antwoord gaf op de vraag of 'de volmaaktheid trapsgewijze wordt bereikt'.

Maar tegelijkertijd zijn er ondanks de fundamentele overeenstemming in deze kernzaak ook verschillen tussen Kohlbrugge en Gunning. Gunning onderbouwde zijn visie op de heiliging anders dan Kohlbrugge, en bouwde deze ook uit op een wijze die we bij Kohlbrugge niet terugvinden. In dit artikel wil ik een en ander beschrijven.

Daarbij verkeer ik niet in de veronderstelling dat het voor het eerst is dat een zekere verwantschap tussen Kohlbrugge en Gunning wordt aangewezen of mogelijk blijkt. Niemand minder dan K. H. Miskotte schreef in zijn boek over Gunning (1929) dat Gunning met Kohlbrugge "en diens heerlijke "eenzijdigheden"" zeer verwant was. Een zoon van Gunning – J. H. Gunning J.Hzn. – vermeldt in zijn *Herinneringen uit mijn leven* (1940) dat hij in zijn Leidse tijd (1891-1894) ds. Foppe Oberman leerde kennen, 'de stoere Fries, de strenge Kohlbruggiaan', en dat deze hem Kohlbrugge leerde kennen en waarderen. Oberman wees hem daarbij de weg om Kohlbrugges geschriften – die in die tijd blijkbaar moeilijk te verkrijgen waren – bij elkaar te brengen. Bij een theoloog als Oepke Noordmans is de waardering voor Gunning altijd samen op gegaan met een fascinatie voor Kohlbrugge (*Geestelijke perspectieven*, 1930). En dat geldt eigenlijk ook voor dr. W. Aalders. Er zijn vele plaatsen in zijn oeuvre waar Gunning met instemming wordt aangehaald (Gunnings portret hing zelfs bij Aalders aan de muur), terwijl Aalders' waardering voor de theologie van Kohlbrugge geen nader betoog behoeft. Hier,

in het vervolg van dit artikel, gaat het mij erom zo precies mogelijk aan te geven waarin de verwantschap tussen Kohlbrugge en Gunning ten diepste heeft bestaan, en op welk punt hun wegen zich weer scheid- den. Aan het slot zou ik willen voorstellen om beide tradities bij elkaar te brengen in een soort 'ethisch-Kohlbruggiaanse' synthese, omdat deze ons in onze tijd kan helpen bevindelijke diepte en katholieke breedte nauw met elkaar te verbinden.

I.

De relatie tussen Kohlbrugge en de kringen van het Réveil is een ongemakkelijke geweest. Aanvankelijk ging alles goed. Als jong student al zocht Kohlbrugge aansluiting bij personen die deel uitmaakten van de ontlukende vriendenkring van het Réveil. Zo bezocht hij Da Costa in 1823 om hem enkele gedichten voor te leggen. Kohlbrugge was toen nog een zwaarmoedige, romantisch *angehauchte* student die zijn melancholieke hart in poëzie uitstortte. Zijn 'eerste bekering' vol- trok zich in 1825, en zijn prediking bracht hem nadien in conflict met de Herstelde Lutherse Kerk in Amsterdam. Dat laatste maakte hem in Amsterdamse Réveilkringen alleen maar meer welkom. Kohlbrugge kwam geregeld aan huis bij Da Costa, waar hij Réveil-vrienden als Abraham Capadose, de broers Willem en Stephen de Clercq en hun zwager Matthijs Westendorp ontmoette. In oktober 1828 ging hij voor het eerst voor in een 'oefening' in de woning van Abraham Capadose, nadat hij 's middags met andere vrienden bij Da Costa een maaltijd had gebruikt. Kohlbrugge sprak over de dorre doodsbeenderen uit Ezechiël 37 en sprak een 'lang gebed' uit. Mevrouw Hanna da Costa-Belmonte schreef in het *Dagboekje* dat zij van 1820 tot 1865 bijhield, over een 'aller-voortreffelijkste preek'. 'Het was een recht bevindelijke en allerkrachtigste uitlegging. De Heere stond hem bij- zonder bij. Verheugd en in de Heere juichende scheid- den wij van elkander.' Maar als de reactie van de aanwezige Willem de Clercq representatief mag heten, moesten de vrienden wel even aan Kohlbrugge wennen, aan zijn niet zo innemende uiterlijk en aan zijn 'populaire' taalgebruik. Na zijn promotie in Amsterdam op psalm 45 en zijn huwelijk met Catherina Louise Engelbert, maakte Kohlbrugge een huwelijksreis, die hem zowel bij Da Costa als bij de grote Willem Bilderijk bracht. De betrekkingen waren hartelijk, en bleven dat vooralsnog.

Kohlbrugge zelf geraakte ondertussen in moeilijk- heden. Hij wilde graag lid worden van de Neder- landse Hervormde Kerk – maar dat werd hem 'wille- keurig belet', naar de titel van het boek met

bescheiden dat hij in 1833 over zijn kerkelijk conflict publiceerde. Sommige vrienden van het Réveil, onder wie Abraham Jacob Twent, wilden Kohlbrugge in dit geschil publiekelijk steunen, anderen echter wilden dat niet, bang als zij zeiden te zijn voor oproer en separa- tisme. Die weigerachtige houding van de vrienden (april 1833) heeft Kohlbrugge zeer teleurgesteld en zelfs jegens hen verbitterd. Kort daarop, in de zomer van 1833, vertrok hij als jong weduwnaar naar het Duitse Elberfeld, waar hij, zoals bekend, in enkele preekbeurten mocht voorgaan en de befaamde preek uitsprak over de komma in Romeinen 7:14, de preek die zijn 'tweede bekering' markeert.

In deze preek keerde Kohlbrugge zich onder andere tegen een christendom van bekeerde mensen die zich uitsloven in een wereld van 'tractaten, beoefe- ningsleeringen, moraalstelsels, overdenkende Christe- lijkeid en allerlei eigenwillige geestelijkheid'. Het ware christelijke geloof bestond volgens Kohlbrugge in de erkenning dat wij van God en Christus vervreemde zondaren zijn die niet in overeenstemming leven met Gods heilige wet, vleselijk blijven en verkocht onder de zonde, en onze rechtvaardigheid én heiligheid alleen in Christus kunnen vinden. Het grote geheim van het geloof is de kruisiging van de oude mens. Voor christe- nen die zich met een heiligingsleer of zedenleer op de been proberen te houden, is dit geheim ontoeganke- lijk. De wet is ons een lijk geworden, we werpen onze heiligingskrukken van ons af, en moeten leren met vrij- moedigheid te zeggen dat wij alleen in Christus heilig zijn, ook al bespeuren wij niets dan onreinheid in ons zelf. Meer dan dat is er niet en moeten, en mogen, wij ook niet willen.

De reacties in de Réveiling op deze preek, die spoedig bekend werd, waren afwijzend. Antinomi- aans noemden zij het gevoel van Kohlbrugge. Da Costa wierp zich op als hun tolk door Kohlbrugge op 15 november 1833 een scherpe brief te schrijven waarin hij zijn bezwaren tegen Kohlbrugge's preek uiteenzette. Kohlbrugge reageerde in februari 1834 in niet minder scherpe bewoordingen op de brief van da Costa. De breuk tussen Kohlbrugge en de Réveiling was daarmee een feit. (Het verdient vermelding dat de betrokkenen geen grote ruchtbaarheid aan hun meningsverschil gaven. De briefwisseling tussen Da Costa en Kohlbrugge is pas in 1880, zeer tegen de zin van Kohlbrugge's schoonzoon Eduard Böhl, uitge- geven, en wel om het kritische beeld van Kohlbrugge en diens prediking te corrigeren dat de gereformeerde L. H. Wagenaar in zijn proefschrift over *Het Réveil en de Afscheiding* had gegeven.)

B.J. Spruyt, Gouda